

ЛІБЕРАЛІЗАЦІЯ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ ЯК ЧИННИК ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЕКСПОРТУ

На підставі аналітичного огляду різноманітних ефектів лібералізації зовнішньої торгівлі проведено аналіз конкурентоспроможності економіки загалом та експорту зокрема. До основних переваг відкритості для зовнішньої торгівлі належить поліпшення структури експорту за допомогою збільшення частки технологічних галузей.

Вступ. У сучасних умовах глобалізації, лібералізації світової торгівлі та загострення конкуренції на світових ринках, поряд із збільшенням обсягів експорту не менш важливим видається поліпшення його структури. Все більш очевидно, що економічний розвиток стимулюється не експортом взагалі, а експортом з переважанням готової продукції, що може реально пожвавити внутрішньоекономічні процеси та стати підґрунтям для стабільного економічного зростання. Структура економіки загалом та експорту зокрема повинна забезпечувати високий рівень конкурентоспроможності, а на цій основі — соціально-економічного розвитку країни. Хоча окремі успішні промислові країни, як Австралія, Швеція, Фінляндія чи Норвегія, забезпечують успішний розвиток на основі експлуатації природних ресурсів (із залученням значних іноземних інвестицій), видається сумнівним, що на основі значного ресурсного потенціалу можна розвинути ефективний експортний сектор з високою доданою вартістю, підвищенням якості, ноу-хау та кваліфікованою робочою силою [10, р. 397-398]. Зі свого боку, конкурентоспроможність експорту залежить від технологічного

середовища, яке визначають інвестиції та людський капітал [11]. Основними чинниками конкурентоспроможності експорту поширено вважати реальний обмінний курс, вагу експорту країни на світовому ринку, витрати на виробництво готової продукції на експорт, кошти робочої сили в технологічному експортному секторі [2]. Подібно економічний розвиток країн Центральної та Східної Європи тісно пов'язують із технологічним експортом, імпортом капіталу та прямими іноземними інвестиціями [5].

Результати дослідження. Традиційно економіка вважається відкритою, якщо сумарний обсяг імпорту й експорту перевищує 5% від ВВП [1]:

$$Z = \frac{X + M}{Y} * 100.$$

На сьогодні такому найпростішому критерію відкритості економіки відповідають практично всі країни — незалежно від ступеня економічного розвитку. Надзвичайно високий ступінь відкритості української економіки (частка експорту товарів та послуг у ВВП становила 95% за підсумком 2005 р.) зумовлює суттєву залежність від ситуації на світових ринках (рис. 1).

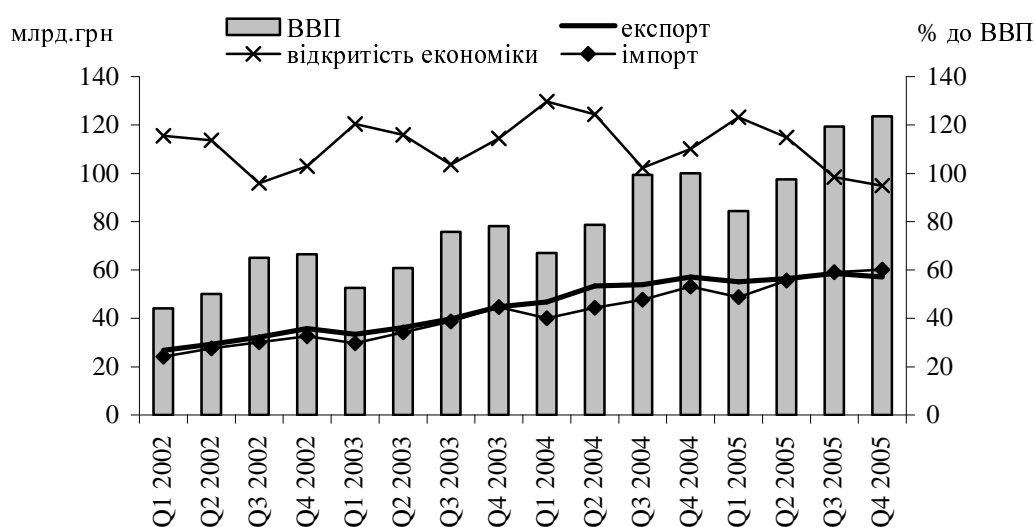

Рис. 1. Показники зовнішньої торгівлі, ВВП (млрд. грн.) та відкритості економіки України (% від ВВП), 1998-2005 рр.

Джерело: розраховано за даними *International Financial Statistics*

Переваги лібералізації зовнішньої торгівлі традиційно вбачають у зростанні ефективності виробництва, абсорбції нових технологій, підвищенні спеціалізації, переміщенні ресурсів на користь експортного сектора тощо. Відкритість економіки у поєднанні із прискоренням глобалізації та зниженням транспортних видатків, а також вартості комунікаційних послуг, прискорює спеціалізацію виробництва і підвищує конкурентоспроможність продукції [6]. Приміром, Китай у 1980-х рр. перейшов від імпортозаміщення до більшої відкритості та стимулювання експорту, що виявилось критичним кроком для економічного успіху [4]. Для країн Центральної та Східної Європи (ЦСЄ) перехід від планової до ринкової економіки призвів до значного зростання обсягів міжнародної торгівлі, передусім з країнами ЄС-15 – потужним високорозвиненим ринком, що швидко став основним торговельним партнером. Наприкінці 1990-х більшість країн ЦСЄ досягли рівня відкритості, притаманного ринковим економікам відповідного розміру та ступеня розвитку [3]. У двосторонній торгівлі важливими чинниками розширення ринків збуту є відсутність мовних бар'єрів, спільний кордон, спільні історичні традиції та угоди про взаємну лібералізацію торгівлі [9]. Згідно одного з досліджень, для перехідних економік основним індикатором ефективності зовнішньої торгівлі є економічна відкритість, що відкриває доступ до іноземних ринків, ноу-хау, конкуренції, фінансування та інвестування [11]. Розширений аналіз впливу реформ перехідного періоду (цінова лібералізація, стабілізаційна політика, обмінний курс, торговельний режим, державна монополія зовнішньої торгівлі, регулювання експорту та імпорту) на ефективність експорту виявив стійкий зв'язок між радикальними внутрішніми реформами та успішною переорієнтацією зовнішньої торгівлі [7]. Країни з рішучою лібералізацією торговельного режиму та обмеженням адміністративного ціноутворення значно збільшили обсяги експорту в країни Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР). Географічна диверсифікація експорту

країн ЦСЄ до ЄС залежить від успіху структурних реформ та географічної близькості.

Незважаючи на потенційні значні переваги, ефективність політики торгівельної лібералізації залишається сумнівною в окремих країнах. Критики стверджують, що Світовий банк пропонує однакові програми для всіх країн, незважаючи на характерні для кожної особливості. Також пріоритет отримує стратегія «лібералізації імпорту» за рахунок «стимулювання експорту», попри досвід країн Східної Азії, які на початку 1970-х років практикували стимулювання експорту на основі політики імпортозаміщення [8]. Досвід Тайваню, Кореї та інших країн Східної Азії свідчить, що лібералізація зовнішньої торгівлі не слугує невід'ємною частиною індустріалізації експортних галузей, але поступова лібералізація імпорту в поєднанні із стимулюванням експорту таки посилює економічне зростання [4, р. 238-239]. У Туреччині, Шрі-Ланці та Аргентині зменшення торгівельних бар'єрів призвело до значного збільшення імпорту споживчих товарів, тоді як очікувався бум інвестиційного імпорту [10, р. 404). Відкритість економіки призводить до регіональної поляризації у розвитку регіонів Центральної та Східної Європи [2, р. 64], передусім в аспекті експорту низькотехнологічних товарів. Консенсусним можна вважати твердження, що зростання експорту повинно базуватися на реструктуризації виробництва, використанні кваліфікованої робочої сили та відповідати кон'юктурі світових ринків.

Значна залежність від зовнішньої торгівлі може викликати небезпеку політичного тиску, якщо торгівля зосереджена на невеликій кількості товарів з декількома торговельними партнерами [11]. Вузька спеціалізація у експортному секторі обмежує економічну свободу. Навіть незначні коливання у попиті та пропозиції окремої експортної галузі можуть викликати економічну (і політичну) нестабільність [8]. Переваги зовнішньоорієнтованого розвитку стосуються не так високих обсягів торгівлі, як поліпшення товарної структури експорту. Доведено, що у

зовнішньоорієнтованих економіках частка експорту промислових товарів зростає, а частка сировини навпаки — зменшується [4]. Наголошується, що зовнішня торгівля є більшою мірою індикатором ефективної політики держави, ніж її чинником [8, р. 14]. Рекомендовано не так акцентувати переваги відкритості економіки та стимулювання експорту, а проводити економічну політику на основі розумного балансу між зовнішнім та внутрішнім секторами. На прикладі Греції проілюстровано, що лібералізація зовнішньої торгівлі не є достатньою умовою для значного припливу іноземних інвестицій. Макроекономічна нестабільність, ускладнені бюрократичні процедури, недостатній розвиток інфраструктури та людського капіталу були причинами неефективності програм лібералізації в Греції, що знизило її привабливість для прямих іноземних інвестицій (ПІІ) [1, р. 461].

Висновки. Лібералізація зовнішньої торгівлі потенційно відкриває для виробників необмежений світовий ринок, що розширює можливості для експорту, з іншого, може зруйнувати експортні галузі, якщо вони працюють неефективно і не можуть конкурувати за якісними та ціновими параметрами без підтримки протекціоністськими заходами. Відкритість зовнішньої торгівлі може швидко впровадити нові технології та підвищити рівень конкурентоспроможності економіки, але виключно за умови підтримки комплементарними внутрішніми чинниками: розвиток інфраструктури і продуктивних сил, використання поміркованих нетарифних обмежень та обмеження надмірного бюрократичного втручання в економіку.

Список використаних джерел:

1. Barry F. Peripherality in Economic Geography and Modern Growth Theory: Evidence from Ireland's Adjustment to Free Trade // World Economy. — 1996. — Vol. 19. — No. 3. — P. 345-365.
2. Edger P., Huber P., Pfaffermayer M. A Note on Export Openness and Regional Wage Disparity in Central and Eastern Europe // The Annals of Regional Science. — 2005. — No. 3. — P. 63-71.

3. Firdmuc J. Disintegration and Trade // *Review of International Economics*. — 2003. — Vol. 11. — No. 5. — P. 811-829.
4. Giles J.A., Williams C.L. Export-led Growth: A survey of the empirical literature and some non-causality results. Part 1. // *Journal of International Trade and Development*. — 2000. — Vol. 9. — No. 3. — P. 237-261.
5. Hoekman B., Djankov S. Determinants of the Export Structure of Countries in Central and Eastern Europe // *The World Bank Economic Review*. — 1999. — Vol. 11. — No. 3. — P. 471-487.
6. Jean S., International trade and Firms Heterogeneity under Monopolistic Competition // *Open Economics Review*. — 2002. — Vol. 13. — No. 3. — P. 291-311.
7. Kaminski B. Industrial Restructuring as Revealed in Hungary's Pattern of Integration into European Union Markets // *Europe-Asia Studies*. — 2000. — Vol. 52. — No. 3. — P. 457-487.
8. Moon B.E. Exports, Outward-Oriented Development, and Economic Growth // *Political Research Quarterly*. — 1998. — Vol. 51. — No. 1. — P. 7-36.
9. Redding S., Venables A. Economic Geography and International Inequality // *Journal of International Economics*. — 2004. — Vol. 62. — No. 1. — P. 53-82.
10. Toulan O.N., Guillen M.F. Beneath the Surface: The Impact of Radical Economic Reforms on the Outward Orientation of Argentine and Mendoza Firms // *Journal of Latin American Studies*. — 1997. — Vol. 29. — No. 2. — P. 395-418.
11. Zinnes C., Eilat Y., Sachs J. Benchmarking Competitiveness in Transition Economies // *Economics of Transition*. — 2001. — Vol. 9. — No. 2. — P. 315-353.